

A Hosszúhetény személyneveiről szóló fejezet (67–80) a 10. századtól kezdi az áttekintést. Szól az egy- és kételemű nevekről, majd a ragadványnevekre is kitér. A névadás indítékainak tárgyalása 31 kategóriában történik; többek közt ősről, családnévből és keresztnévből, családnév szinonimájával, anyós családnévéről, férj keresztnévéről, foglalkozásról, munkafolyamatról, tulajdonságról, beszédmódról, szenvedélyről stb. Ezek átláthatósága érdekében talán érdekesebb lett volna pontokba szedni a különböző típusokat.

A kiadvány egy jelentősebb része a Baranya megyei néphagyományok című munka alapján hosszúhetényi folklórszövegeket mutat be (81–117), részletes adatolással, melyet e szövegek nyelvjárási sajátosságainak az elemzése követ (119–129). A vizsgálat az 1934–1936 közötti szövegekre terjed ki, áttekintve a hangtani, alaktani, szókincsbeli sajátosságokat és az állandósult szókapcsolatokat. A szövegek után a népdalok is sorra kerülnek a nyelvi, prozódiai, nyelvjárási sajátosságok szempontjából (131–150).

A kötet az eredmények összegzése után (151–153) egy német, illetve angol nyelvű összefoglalóval, valamint a könyvben szereplő idegen szavak és nyelvészeti kifejezések magyarozatával zárul.

PESTI JÁNOS a nyelvi kincseket sokoldalúan bemutató munkát adott közre, melynek révén olyan kiadvány született Hosszúhetény főbb nyelvjárási sajátosságairól és névanyagáról, mely új, összetett megközelítésből világít rá a nyelvi, nyelvjárási értékekre.

DEMJÉN IZABELLA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

ERDÉLYI ERZSÉBET, Kincsvadászat Nagykőrösön.

Helyneveink nyomában

OniPrint, Nagykőrös, 2014. 189 lap

1. „Ki ne örülne, ha kincstre lelne? [...] Mesebeli kincs pedig nincs. Csak a mesében. Van helyette valóságos: százsámra hever az utcákon, erdőben, mezőn, szántóföldeken. Ezek a nagykőrösi helynevek. Ne legyünk restek lehajolni értük, leporolni őket, kifényesíteni, visszaadni régi patinájukat, mert mi leszünk gazdagabbak általuk?” – írja ERDÉLYI ERZSÉBET legújabb könyve *Beköszöntőjében* (7). Az egykori és a mai nagykőrösi helynevek legjobb ismerője ezúttal büszkén vállalt lokálpatrióta indítással vezeti végig az olvasót a szeretett város, Nagykőrös kül- és belterületén úgy, hogy a helynévtörténeti adatok, történelmi tények, helybéli legendák mind kincsekként tárulnak elének.

A szerző már régóta foglalkozik a helynévkutatás elméleti és gyakorlati kérdéseivel (az e tárgykörben megjelent írásainak felsorolásától nyugodtan eltekinthetünk, hiszen a most ismertett kötet végén a bőséges szakirodalmi hivatkozás tételei között ezeket is megtaláljuk). E kérdések között mindig különös figyelmet kaptak a nagykőrösi kötődésűek. Ez az érdeklődés elvezetett a város történeti múltjának, nyelvi és földrajzi sajátosságainak az egyre mélyebb megismeréséhez, amelynek szerves részét alkotják a szerteágazó irodalomtörténeti és szépirodalmi vonatkozások is. Ebből a rendkívül gazdag anyagból építkeznek a névtudomány eredményeit és az ismeretterjesztés legszerencsésebb

hagyományait ötvöző munka, amelyre példaként is érdemes odafigyelni nemcsak más települések névkincsének feldolgozása, hanem a névtani ismeretek népszerűsítése, oktatása kapcsán is.

2. A fentiekből következik, hogy a könyvnek több rétege van, amelyek nagyjából megfelelnek az egyes fejezeteknek, illetőleg alfejezetnek. Elsőként a földrajzi helyzettel, a településszerkezettel, a település jellegének történeti változásaival foglalkozó kérdéseket tekinthetjük át pontos, megbízható adatok, levéltári hivatkozások és érdekességként korabeli újságcikk-részletek alapján. Ezt a bevezető részt (9–16) a *Nagykőrös* névhez kapcsolódó fejtegetések, majd a nyelvjárási tudnivalók zárják. A továbbiakban a lokális helynevek sokféle szempontú tárgyalása két nagy egység köré szerveződik. Az első és terjedelmesebb fejezet a Belterületi neveink (17–101), a második, rövidebb pedig a Kültéri neveink (102–150) címet viseli.

A belterületi nevek tárgyalása a nagykőrösi utcanévadási szokások, illetőleg az ezek mögött meghúzódó történeti háttér alapos és tényszerű áttekintésével kezdődik. A török hódoltság idejéről származó adóösszeírások adnak számot a legkorábbi utcanevekről, az első hivatalos utcanévjegyzéket pedig – ahogy más településeken is – a Bach-korszak adminisztrációjának köszönhetően 1850-ben rögzítették. A város szerkezetének változásai miatt a 19–20. század fordulóján már gondot jelentett a házaknak az utcáktól független számozása, hiszen sok olyan utca is volt, amely nem kapott nevet, egy-egy telket többfelé osztottak, így közigazgatásilag áttekinthetetlen helyzet állt elő. A városrendezéssel, az utcák szabályozásával párhuzamosan a millenniumra készülő városvezetés tudatosan alakította át a kor igényeinek megfelelően Nagykőrös utcanévrendszerét, amely így nemcsak természetes jellegéből vesztett, hanem a korabeli utcanévdívat is megjelent, helyet adva az ún. tiszteleti névadásnak. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy ettől az időszaktól kezdve országsszerte megfigyelhető a sajátos helyi utcanévek nagyarányú kicserélése az adott településhez közvetlenül nem köthető, ám a széles hazában tisztelt, megbecsült személyiségek (Széchenyi, Deák, Kossuth stb.) neveivel. Ezzel a legtöbb városi „név-uniformisba” öltöztették, illetőleg napjaink felé haladva – az aktuálpolitikának megfelelően – egyre inkább öltöztetik, ami azért káros, mert megszüntetik a helyi jellegzetességeket, az egyedi színeket, és szürkeséggel váltják fel a sokszínűséget (vö. 29).

Az országos utcanévadási trendet ismerhetjük fel a további közterület-elnevezésekben, illetőleg átnevezésekben is. Ezt a nagyarányú beavatkozást dokumentálja egy 1928 márciusában felvett képviselő-testületi jegyzőkönyv: az itt rögzített határozat értelmében 156 utca kapott nevet, 100 esetben névváltoztatást hajtottak végre, 56 esetben pedig addig névtelen közterületeket neveztek el a Trianon után fellángoló magyar hazafias szellem nevében. Ennek az időszaknak pozitív hozadéka az utcanévbokrok alkalmazása (pl. az aradi vértanúk, illetőleg a honfoglaló vezérek nevei), bár az is igaz, hogy például a hét vezér esetében egy már meglévő névbokrot (madárneveket) cseréltek le (31–32). Ettől kezdve folyamatosan követhető a politikum és a hagyomány párharca az utcanévadásban. ERDÉLYI ERZSÉBET számos nagykőrösi példát hoz ennek igazolására az 1930-as, 1940-es évek, az 1948 utáni ideológiai alapú, valamint a rendszerváltás következményeként bekövetkezett át- és visszanevezésekről. Külön kiemeli a központi terek nem mindig alapos indokkal történt névváltoztatásait (35–37).

A belterületi utcanévek kérdéseit tárgyaló fejezet következő, *Botlatók* című alfejezetében (47–61) kimondottan olvasmányos stílusban megírt érdekes, esetenként mehökkentő

történeteket olvashatunk egyes utcanevek „viszontagságairól”, a közterületeken található emléktáblák feliratainak megbízhatóságáról, a városban elhelyezett ún. botlatókövekről, valamint a városképet egykor és ma meghatározó szobrok felállításának körülményeiről, további sorsáról.

Mindezt a Minilexikon (62–74) követi, amely – képpel illusztrálva – azon személyiségeket sorolja fel, akiknek a nevét, emlékét utcanévtábla őrzi, vagy őrizte valamikor Nagykőrösön. Ezután pedig a szerző útikönyvszerűen (75–101) végigkalauzolja az olvasót a belső város főbb útvonalain. Az utcanevek történetére helyezi a hangsúlyt, de a fontos helynévtörténeti vonatkozásokkal sem marad adós. Mindezt az eddigiekhez hasonlóan gazdag képanyag egészíti ki.

A külterület helyneveinek számbavétele előtt kapott helyet Nagykőrös természetföldrajzi jellemzőinek rövid bemutatása (102). Ezután tudományos és népetimológias névmagyarozatok következnek (102–103), majd egy különlegesnek tekinthető névsort olvashatunk az erdőben való tájékozódást segítő fáknak a lakosság körében jól ismert neveiről szóló alfejezetben (104–109). Megtudhatjuk, hogy az egykori fakeresztelők alkalmával (1933–1934-ben) a fákat elkeresztelő bizottság több tucat jeles, régi vagy óriási, esetleg valamely mondához kötődő erdei fának adott hivatalosan is nevet (pl. *Kincses makkfa*, *Basa fája*). A későbbiekben híres személyiségekről is neveztek el fákat, így őrizve emléküket (pl. *Jókai fa*, *Széchenyi fa*, *Apponyi Albert fa*). Sajnos ma már csak néhány „neves” fa él; ennek kapcsán érdemes elgondolkoznunk a természeti értékek védelmének fontosságáról.

Ezután térhetünk át a következő alfejezet címének megfelelően a nagykőrösi határrésznevek vizsgálatára (109–135). Természetesen most sincs szó száraz névtudományi elmélkedésről: a Nagykőröshöz csatolt egykori aprófalvak névetimológiai mellett előkerülnek a helytörténeti adatok, esetenként a mondák, legendák is. Ugyanebből a nézőpontból tárulnak elénk az idetartozó „hőgyek” (halmok, dombok) és a különböző dülőnevek is. A szerző röviden foglalkozik a beszélő nevek problematikájával is, mivel ez a nyilvánvalóan motívált névtípus több határnév esetében is kikövetkezhető. A nehezen érthető vagy félreértelmezhető névféjtések kapcsán ERDÉLYI ERZSÉBET tréfásan és találóan „félrebeszélő” nevekről ír.

A fejezetbe kifejezetten irodalmi és oktatási részek is kerültek. A Nagykőrösi helynevek a szépirodalomban című alfejezet Aranynak és Tompának egy-egy nagykőrösi külterületi névhez (*Tetőtlen*, illetve *Földvár*) kapcsolódó versét közli a határrésznevek kapcsán (130–132). Ezt követi az alfejezetzáró Térképek költészete című rész (133–135), amely elsősorban egy, a pótharaszti pusztát ábrázoló 19. századi, többször kiegészített térkép fantáziamozgató dülőneveit elemzi, érdekes kiegészítésül szolgálva a külterületi nevek történetéhez.

A fejezet végén a névtan oktatásához kapcsolódó pedagógiai projektjavaslatok kapnak helyet Helyneveink az oktatás szolgálatában címmel (139–150); valószínűleg azért itt, és nem külön fejezetben, mert a példaanyagban külterületi helynevek szerepelnek. Talán szerencsésebb lett volna az utóbb említett részeket külön fejezetbe szerkeszteni, a verseket esetleg az adott helynevek tárgyalásánál közölni. Bár ezzel a megoldással kapcsolatban is akadhatnak kifogások, de mellette szól, hogy a mondák beillesztésével könnyű egyetérteni. Egyébként a módszertani rész önmagában is dicséretes.

3. A Kincsvadászat Nagykőrösön hagyományos értelemben nem tekinthető névtani munkának: valójában jóval több annál, hiszen a 233 szövegközi képpel is gazdagított

hely- és kultúrtörténeti anyag közzététele révén nem csupán a város helynévkincsét, de kultúrtörténeti értékeit is megismerhetjük. Ha nem volna már alcíme a kötetnek, azt javasolnám, legyen a következő: Minden, amit Nagykőrös helyneveivel kapcsolatban tudni lehet és érdemes. Az élvezetes és könnyed stílus ellenére alapvetően tudományos igényességgel megírt munkát tartunk a kezünkben. Ennek bizonyosságai a részletes és bőséges irodalom- és forrásjegyzék, valamint a függelékként közölt összefoglaló táblázatok, amelyekből a böngészésre hajlamos olvasók sok érdekes tanulságot levonhatnak Nagykőrös utcaneveinek történetével kapcsolatban. Így a könyvet haszonnal forgathatják nemcsak a helynévkutatók, hanem a névtant oktató magyartanárok is.

T. SOMOGYI MAGDA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

VÁRNAI JUDIT SZILVIA, *A fehér barátok földjén*

Terra Ignis Kft., Budapest, 2014. 244 lap

Az alábbiakban ismertetendő kötet Diósgyőrnek és környékének a helyneveit adja közre, a helytörténetre, a szóbeli hagyományokra és a hely földrajzára is kiterjedő figyelemmel. A címadást a fehér barátok, azaz a pálos szerzetesek környéken való jelenléte indokolja: két kolostor és számos birtok volt a tulajdonukban, emléküket több helynév is őrzi.

Az előszót követően a kötetben külön fejezet foglalkozik a környék múltjával, a diósgyőri mondákkal és hagyományokkal, a környéknek a szépirodalomban való megjelenésével, a korabeli leírásokban való előfordulásokkal. Szerepel benne továbbá egy középkori témájú túraútvonal, valamint a szerző közli a kötet alapjául szolgáló adattárat is. A kötet legvégén a forrásokat és a felhasznált irodalmat követően találunk egy színes térkép-melléket tartalmazó részt is, különböző korokból származó térképekkel.

A környék múltjával foglalkozó fejezet a helyneveken keresztül mutatja be Diósgyőr történetét (9–31). Diósgyőr vidékének helyneveire nagy hatással van a Bükk hegység mészkő alkotta része, hiszen a karsztjelenségekben bővelkedő területen sok a *barlang*, *lyuk*, *kőlyuk*, *kőfülke*, *pest*, *zsomboly*, *töbör ~ teber*, *víznyelő*, *visszafolyó*, *forrás*, *kút*; pl. *Kecske-lyuk*, *Büdös-pest*. Feltehetőleg szláv eredetűek a *Szinva* és a *Tapolca* nevek, melyek a honfoglalás előttről származnak; későbbi átvételnek tekinthető például a *Csanyik*, a *Garadna* vagy a *Galya*. Diósgyőr nevét Anonymus említette először: a honfoglalásról szóló beszámolóban szerepelteti Győr várát. A szerző végigköveti a vár sorsát, megemlíti a tatárjárás emlékével összefüggő helyneveket (*Tatár-árok*, *Tatárdomb*), illetve szót ejt a várban tartózkodó uralkodókról is. A pálosok szerzetesrendje a tatárjárás után jött létre Magyarországon, kolostoraik száma idővel 100 fölé emelkedett. A fehér barátokhoz köthető a *Csenik* nevű lakott hely, mely ugyan nem lehetett hosszú életű, de 1315-ből származó leírása őrizte meg számunkra az első helyneveket a Diósgyőr körüli erdőkből. Diósgyőr 1439-től mezőváros volt, melyben a legfőbb gazdasági tevékenység a szőlőtermesztés volt; ennek nyomait őrzik a szőlőhegynevek (*Lyukó*, *Bakos*). Ezek mellett a